د لوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

پښتو څانګه

د پښتو ژبې تاریخي تحول

Ketabton.com

لیکوالان : پوهنمل بایزید اڅک او پوهنیار محمد انور خیري

کال 1391

ketabton.com - The Digital Library

لړلیک

سريزه..1

دپښتنواصل اونسب 1

الف – پخوانۍ نظريې...1

ب – ورستنۍ نظريې..1

a - مرکزي آريايان 1

b - لويديز آريايان 1

c - ختيز آريايان 1

په آريايي ژبو کې د پښتو ژبې موقيعت..1

1– هنـــدې ډلـــه (آريايي ژبې)..1

الف – پخوانۍ دوره..1

ب –منځنۍ دوره..1

ج –اوسنۍ دوره...1

2– آرياني ډلـه (آرياني ژبې)...1

الف – پخوانۍ دوره...1

ب –منځنۍ دوره...1

ج –اوسنۍ دوره...1

د پښتو ليک دود تاريخچه...1

ketabton.com - The Digital Library

د پښتو ژبې تاریخی تحول

سریزه

" پښتو " د آریایي ژبو د کورنۍ ډېره زړه، لرغونې او تاریخي غړې ده چې د آریایي ژبو د هندي او آریاني گروپ په منځ کې اوسدله او د دې دوو ډلو آریایي ژبو تر منځ یې د اتصال د کړۍ دنده ترسره کړې ده .

پښتو ژبه له دې دواړو ډلو ژبو سره مشترکات لري او له دواړو خواوو سره د ژبنۍ راکړې ورکړې اغېز په کې مومو. د بېلگې په توگه د پښتو ژبې په خاصو غږونو کې : "ټ،ډ، ړ، ڼ" چې ژبپوهان یې د مغزي غږونو په نامه یادوي د آریاني ژبو له هندي گروپ سره شریک او د : "ځ،څ،ږ،ښ" غږونه یې بیا له آریاني مرکزي ژبو سره شریک دي.

د پښتو ژبې د لرغونتوب او جوړښت په باب ختیز پوهانو او کورنیو پوهانو ژورې علمي څېړنې کړې، په دې کې داسې کسان هم شته چې پښتو د ژبو مور بولي او له ډېرو پخوانیو ژبو څخه یې گڼي، ځینې پوهان د آریک ورکه ژبه ورته وایي، د ځینو پوهانو له نظره پښتو له اوستا سره د یوې کورنۍ ژبه ده، ځینې پوهان تخاري ژبه چې د کوشاني دورې ډېر لیکونه یې په لاس کې دي د اوسنۍ پښتو لرغونی شکل بولي او ځینې بیا همدا تخاري د پښتو او پامیري ژبو له منځنیو اسلافو څخه گڼي.

موږ د خپل بحث لپاره اړ یو وڅېړو چې پښتو د ویلو په ژبه سر بېره د "لیک" ژبه کله شوه او لومړنۍ لیکنې یې په کوم لیکدود وې؟ د ځینو لیکونکو گروهه دا ده چې پښتو پښتونخوا ته د اسلام د مقدس دین تر راتگ وړاندې یوازې د ویلو ژبه وه او لیک یې نه درلود. خو له بلې خوا، نه انکارکیدونکي اسناد په واک کې دي چې څرگندوي پښتو زموږ هیواد ته د اسلام دین تر راتلو ډېره وړاندې لیکل شوې او د

ketabton.com - The Digital Library

لیک په غېږه کې زېرمه شوې ده، د دې خبرې د سپيناوي لپاره چې پښتو تر اسلام وړاندې هم د لیک ژبه وه دا لاندې مطالب وړاندې کوو.

تر میلاد دوه پېړۍ د مخه د باختر یوناني سلطنت په دوو برخو ووېشل شو چې له هغو څخه "مناندر" یوناني سالار د هند ډېرې سیمې ونیولې او دی د هند په تاریخ کې د "مالنده" پاچا وبلل شو او بودایي دین یې هم ومانه، له نامتو بودایي فیلسوف "ناکسینه" سره د ده مرکه د" مالنده پنهو" په نامه یادېږي او دغه کتاب په اصل کې په پخوانۍ پښتو لیکل شوی ؤ چې پښتو نسخه یې په لاس کې نشته خو په "پالي" ژبه کې یې ژباړه په "سیلون" ، "برما" او "سیام" کې وه او یوه زړه پالي نسخه یې چې په څلورمه میلادي پړۍ کې کښله شوې د جاپان په یوه بودایي معبد کې پیدا شوې ده، د مالنده د پوښتنو دوه چیني کتابونه هم شته چې د پنځمې او اوومې میلادي پیړۍ تر منځ کتابت شوې دي.

خو دا نه ده څرګنده چې دا نسخې به د "مالنده پنهو" له پالي ژبې څخه ژباړل شوې وي او که تر پالي له یوې زړې ژبې څخه؟ خو زیات احتمال شته چې دغه ترجمې دې له یوې بلې نسخې شوې وي چې تر پالي نسخې وړاندې وي، د مناندر د ژوند او واکمنۍ دوره له میلاد نه د مخه د دوهیمې پیړۍ په نیمایي کې اټکل کېږي او موږ د دې شمېر له مخې او د دې روایت په اساس د "مالنده پنهو" د پښتو متن د لیکلو وخت له میلاد نه مخکې د ۱۵۰ کلونو شاوخوا ټاکلی شو. د دې سند له مخې چې د کشمیري مؤرخ "کلهنه" په "راجه ترنګیني" نومي اثر کې راغلی چې پښتو له نن نه دوه زره یو سل او څو کاله وړاندې د لیک ژبه وه او دوخت مهم کتابونه پرې لیکل کېدل.

تر ټولو زړه لیکنه چې د تحریري پښتو څرک راکوي د ایران د بیستون د غره ډبرلیک دی چې د لوی داریوش له خوا له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې کښل

ketabton.com - The Digital Library

شوی او په شپږم ستون کې يې يوه پښتو اخلاقي حماسه راغلې او دا ډبرليک په میخي خط کښل شوی او متن يې دی:

نی اړيکه وم

نی دروجنه وم

نی زور کړه وم

يعنې : نه د چا مانع او لارې خنډ وم، نه يې دروجن او غولوونکی وم او نه مې په چا زور کاوه!

همدا راز له نن نه دوه نيم زره کاله وړاندې په لرغوني افغانستان کې د هخامنشيانو د کورنۍ په ختيزو برخو کې خروشطي ليک رامنځته شو او تر ميلاد درې پېړۍ وړاندې په ټوله آريانا کې خور شو چې بيا تر پنځمې ميلادي پېړۍ پورې په ټوله اريانا کې دود ؤ او د آريانا بېلابېلې ژبې پرې ليکل کېدلې.

د دې ليکدود د زېږيدلو او مړينې سيمه د آريانا خاوره ده او يو مستقل آريايي ليکدود دی؛ د هيواد په بېلابېلو برخو کې په دغه خروشطي ليک کښل شوې سيکې، لوښي او ډبرليکونه پيدا شوې دي په دې ټولو ليکنو کې تر اوسه داسې بشپړ متن لا نه دی ښودل شوی چې محققينو دې د پښتو ژبې بللی وي خو ثرنګه چې د آريانا د بېلابېلو ژبو ليکدود ؤ او پښتو هم زړه آرياني ژبه ده نو ځکه به په دې ليکنو کې د پښتو عناصر هم زيرمه شوې وي او له همدې کبله د خروشطي الف بې په باب انگريز محقق "سرويليام جونز" وايي چې د خروشطي ليک ژبه د آريانا ژبه وه او که چېرته په پښتو کې پوره څېړنې وشي نو ښايي چې يو وخت د دغې ژبې په مرسته ډېرې خروشطي کتيبې او کښنې ولوستل شي؛ همدا راز د خروشطي يا کهروشتي کليمه د حرف او ليکنې په معنی ده او په پښتو کې همدا اوس هم کرښه د ستر او خط په

ketabton.com - The Digital Library

معنی ژوندی کلیمه ده نو کیدای شي په ښېلا ښېلو خروشطي کښنو کې د پښتو زیات عناصر ومومو.

پر آریانا باندې د مقدوني سکندر تر تیري وروسته د یونانیانو د نفوذ د ټینګیدلو په اثر یوناني الف ب ورو ورو دود شوه تر دې چې د آریانا کورنۍ ژبې هم په دې لیکدود ولیکل شوې، له همدې لامله په یوناني ژبو او سیکو او ډبرلیکونو سربېره داسې ډبرلیکونه هم په لاس کې دي چې ژبه یې کوشاني یا تخاري ده خو لیکدود یې یوناني دی او د دې لپاره چې دا ژبه د یوناني لیک په غېږه کې ځای کړای شي، پر یوناني لیک د ژبې د اصلي غږونو توري هم ورزیات شوې دي.

د سره کوتل په مشهور ډبرلیک کې چې ژبه یې تخاري ده د یوناني په څلوریشت تورو سربېره یو بل توری چې د "ښ" د غږ ښکارندویي کوي هم ورزیات شوی او د "اروانښاد" اوسنۍ کلیمه د "الوښال" په بڼه په کې کښل شوې ده، د یوناني لیک په وروستنیو لیکنو کې یې د "غ" ځ، څ" لپاره هم ځانګړي توري پرې ورزیات کړې دي لکه په شاه ځوی او نورو کې.

اوس له سره کوتل نه د پنځلس کیلومترو په واټن په رباطک کې هم یو ډبرلیک موندل شوی چې د سره کوتل تر ډبرلیک دېرش کاله مشر او په همغه یونانو باختري لیکدود دی، پر دې ډبرلیک هم څېړنې روانې دي او باور دی چې د پښتو ډېرې ژبدودي نښې او کلیمې ترې تر لاسه شي.

کوم ډبرلیکونه چې په تخاري، یوناني ډبرلیک راپاتې دي د پښتو لغتونو او ګرامري ځانګړنو ونډه په کې زیاته ده. همدا سبب دی چې زیات محققین تخاري، باختري یا کوشاني ژبه زړه پښتو او یا د پښتو او پامیري ژبو منځنۍ مور بولي .نو ځکه زړور

ketabton.com - The Digital Library

ویلی شو چې پښتو تر اسلامي دورې وړاندې په تخاري یوناني لیکدود هم کښله شوې او زېرمه شوې ده.

په دې توګه افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین له راتګ او ورسره د عربي لیکدود له راتګ سره پښتو هم ورو ورو عربي لیکدود ته ور اوښتې ده. د سره ورته غږونو توري یې کټ مټ ترې راخیستي او د پاتې غږونو توري یې د عربي د ورته تورو په تقلید جوړ شوې دي چې په دې دوره کې یې هم سیر روښانه او هم تاریخ روښانه او په رڼا کې دی.

نور قافلې دې بې خطره درومي

مونږه په لاره مشالون کېښول.

پښتوژبه د پښتنو د نامه سره ټینګه اړیکه لري پښتو ژبه دپښتنو ژبه ده ، هغه څوک چې په دې ژبه خبري کوي او دهغه مور او پلار چې په پښتو سره پوهول اورا پوهول کوي هغه پښتانه دي او پښتو دپښتنو ژبه ده . داچې موضوع د پښتو ژبې تاریخی تحول دی نولازمه بریښي چې لومړی دآریایانو او په ځانګړې توګه د پښتنو په اړه لنډ بحث ولرو.

د پښتنو اصل او نسب :

دا څرګنده ده چې پښتانه اریائیان دې ، لا تر اوسه ارین پوهان د اریائیانو د لومړني وطن په اړه یوه خوله نه دي .د اریائي قومونو د مسقط الراس په توګه دري لرغوني سیمي یادي شوي دي ، د اورال او کسپین بحیرو چاپیره سیمې ؛ د زرافشان او تیانشان درې او د امو سیند شمال ختیځي ښیرازي سیمي.

ketabton.com - The Digital Library

په هر ترتیب ، څه وخت چې د نومړو قومونو شمیر زیات او د میشت نویو ټاټوبو ته اړتیا پیدا شوه ، بیا یې په بیلا بیلو زمانو کې ډله یزې لیږدیدنې وکړې چې ددې ډله ایز لیږد د پیل تاریخ د 3000 څخه تر 2500 کاله پخواتر میلاد کلونه ټاکل شوي دی.
د اریائیانو په اړه تر ټولو باوري منبع هغه تاریخي ویناوي اوسندرې دي چې ټولګه یې د ویدا په نوم یادیږي او دا د افغانستان تر ټولو لرغونی تمدن هم دی چې مورخین یې د ویدي تمدن په نوم یادوي اولرغونتوب یې څه ناڅه 1800 کاله پخواتر میلاد کالونه په ترڅ کې بریښی ، دا هغه وخت وو چې اریائیان د امو سیند سهیلي څنډو ته رسیدلې او دبلخ په لرغوني ښار کې یې د ښیرازه تمدن بنسټ ایښی او هغه تمدن ته یې د ودې او پراختیا لوری پرانیستی وو.
په دې ترتیب پخواتر دې چې اریائي قومونه په بلخ کې د یوه پر مختللي مدنیت بنسټ کښیږدي ، د هندوکش په شمال او د امو سیند په سهیل کې یې د مدنیت وړاندې کلتوري مرحلو بیلا بیل پړاونه تیر کړي دي.
د ویدا په څلورو برخو (ریګویدا ؛ اتهرو ویدا ؛ ویجورو ویدا ؛ او ساما ویدا) کې د اریائي قومونو د ژوند په اړه هر اړخیز معلومات شته چې د تاریخي څیړنو لپاره ارزښتمن مواد دي او هغه څه چې د ریګویدا په متن کې ډیر یاده شوې ده هغه دپکهت نوم دی .
ژبپوهان د پکهت نوم د پښتون د نوم پخوانۍ شکل ګڼي په دې اړه د رګویدا په وییبنو (سرودونو) کې د پکهت د نوم یاد شوی دی.
د((ریګویدا))لرغونې سندرې چې دلسوقبیلوجګړې ته نغوته کوي ، هلته (پکهت) یا(پښت) کلمه په سر کې ده او دا دپښتون قام دڅلور نیم زره کاله وړاندې یاددی ،چې ویدا آریایي سندرو موږته رارسولی دي او دپښتونخوا د مستوسیندونو ، غرونواوخیلونو نومونه لري ، لکه :

ketabton.com - The Digital Library

برېساسا = برېڅ ، اپاریتي= اپریدي ، وردیکا = وردګ ، اسپزي = یوسفزي او نور پښتني خیلونه چې دهمدې وخت په سندرواواثاروکې یادشوي دي.

پاڼي داباسین په غاړوهستیدلې ،پښتون ژبپوه چې ترمیلاد400کاله وړاندې دپښتونخوادمردان په وړوکي لاهورکې وزیږیده اوترمیلاد 350 کاله وړاندې دسنګرت ګرامر د (ابښت اډیالي) یااته ویناوې په نامه ولیکه، هلته یې د (کپیشه)او (بلهیکه) ترمنځ د (روهیته ګیري) یعنې (دروه غر) یادکړی چې همدا افغانستان ،روه پښتونخوا یا دپښتنو د استوګنې ځمکه ترې مراد ده.

په همدي ترتیب دروه نوم هم د (لوهه) په بڼه تردې مخکې دهندوانو په مقدس کتاب (مهابهارت) کې ترمیلاد 1200 کاله وړاندې هم راغلي دي،چې داسلامي دورې مؤرخ محمدقاسم فرشته د (روه)اوږدوالی له سوات او باجوړ څخه تر سیوۍ اوپلنوالی یې له حسن ابدال څخه ترکندهاره بللی دی.

د (ګرشپ) په وخت کې چې تاریخي پښتون پلار((غرغښت))لرغونی شکل دی سپین تمان=زردښت دلارښودی غږپورته کوي خلک ښې منني، ښې ویني اوښې کړنې (پندار نیک، ،ګفتار نیک، کردار نیک) ته رابولي

اوهمداوخت دپښتون عنعوي کورنۍ (غرغښت،بیټنی اوسړبن) ژوندکوي چې تاریخ یې له میلاد څخه یونیم کاله وړاندې زمانوته رسیږي.

دپارس ټولواکمن (ستردار یوش 522تر 486ق م) چې له آریانا څخه ترمصره پورې یې واکمني درلوده ، په بهستان یابیستون کې میخې ډبرلیکونه کښلي دي چې دډیرو پوهانو په نظر پښتو دي.

د افغانستان د لرغوني تاریخ د پوهیدو لپاره یو بل معتبر ماخذ د (اوستا)سپیڅلی کتاب دی چې د زردشت یا سپین تمان په وسیله مینځ ته راغلی او تبلیغ شوي دی . مورخین د دې اثر دتبلیغ او حاکمیت زمانه د 1200 پخوا تر میلاد څخه بیا تر

ketabton.com - The Digital Library

700کاله پخوا تر میلاد کالونه په ګوته کوي ، دا زمانه د افغانستان په تاریخ کې د اوستایې تمدن تر عنوان لاندي مطالعه او څیړل کیږي .

دا مدنیت هم د ویدي مدنیت په څیر د اریائیانو له خوا منځته راوستل شو او وده یې ورکړل ، چې د پښتنو ونډه بیاهم رو ښانه وه .

د سپین تمان د نوم سر بیره یوشمیر نور نومونه هم په اوستا کې څو څو ځله راغلي چې ځني یې تر اوسه په خپل حال پاته دي او یو شمیر نومونه په لږ تغییر په اوسنۍ پښتو ژبه کې هم د پوهیدو وړ دي.

د پښتنو د تاریخي څرک لپاره د معتبرو ماخذونو په لړ کې تر اوستا یې متونو وروسته تر ټولو ډاډمن ماخذونه هغه لیکني دي چې د یوناني مورخینو په وسیله لیکل شوي او د منځنۍ اسیا په بیلا بیلو سیمو پوري اړه لري ، په دې برخه کې د بیلګي په توګه یوازي دیوناني نامتو مورخ هیرودوتس (425ق م مړ) هغه یادوني دي چې نومورې د پښتون او د پښتنو د هیواد په اړه په خپلو اثارو کې په ډیر ځله ثبت کړي دي .

پر هیرودوتس سر بیره یوشمیر نورو یوناني لیکوالانو او جغرافیه پوهانو لکه بطلیموس ، هیکتایوس او نوروهم د پښتنو په اړه په خپلو اثارو کې یادوني کړي دي .

د مقدوني سکندر سره د جګړو په مهال (د 330 څخه تر 326 ق م) د پښتون قوم یادونه په وار وار شوي ده ،

دلومړۍ میلادي پیړۍ په درشل کې د پښتنو یوي قبیلې چې سهاک(500 ق م (دسیستان او هلمند په حوزه کې او سېدل چې 600ق م د امو دسیند، فر غانې او دچیني تر کستان دسنکیانګ دحوزې نه یې په لیږد پیل وکړ او دسیستان سیمې ته یې ځا نونه ورسول چې وروسته دافغا نستان په نورو سېمو کې هم خواره شول).

ketabton.com - The Digital Library

نومیدل د یوي لویې واکمنۍ بنسټ کښیښود ، چې د افغانستان په تاریخ کې د کوشاني امپراتورۍ په نوم پیژندل شوې ده .
د همدي پاچاهانو په وخت کې د پښتو ژبي ګړنۍ یا دوییني برخي د وخت په لیکنو کې معمول ګرځول شوي دي ، د بیلګي په توګه د بغلان د سره کوتل په ډبر لیک کې د اوسنۍ پښتو ژبې ډیرې کلیمي لیکل شوي دي لکه : انند (ننداره) ؛ وکېدو (کېدل) ؛ بګه (بغي) ؛او نور
د کوشاني امپراتورۍ (78ـ376 م) وروسته د پښتنو بله قبیله چې اپتالي یا ابدالي نومیدل (425 م) د لویې امپراتورۍ په جوړولو بریالي شول . د اپتالي یا ابدالي پاچاهانو نومونه لا تر اوسه په پښتو ژبه کې کارول کېږي .
د اپتالي پاچاهانوځخه ورسته د عربي لیکوالو په اثا رو کې د پښتون د نوم ځرک په زیاته پیمانه لیدل کېږي ، خو د دي نوم تر څنګ د اپګان یا افغان نوم هم په ستر ګو کېږي چې تر ټولو پخوانې شکل یې په ساساني لیکنو کې لیدل کېږي چې تاریخ یې دریمې میلادي پیړۍ ته رسیږي .
دا نوم بیا د چېني لیکوالو او زیارت کونکو په وسیله ثبت شوي دي ، د بیلګي په توګه چېني نامتو زیارت کونکی هیونتسنګ۶۲۲م د پالانه د سیمو د لیدلو وروسته د یوه بل هیواد نوم اپوګان یاد کړي دی چې د ځیرنکو په اند دا نوم د افغان پخوانی شکل دی .
بنایې د عرب لیکوال المسعودي(896 – 957م)په اثر کې یاد ه شوې د ابغان کلمه هم افغان وي که دا خبره سمه وخیژي بیا به المسعودي لومړې عربي لیکوال وي چې د افغان کلمه یې کارولې ده ؛ خو د حدود العالم من المشرق ا للمغرب لیکوال ۹۸۲م بیله شکه د افغان کلیمه او نوم په پوره وضاحت یاد کړي دی .
زابلي پاچاهان د پښتنو هغه غیر مسلمان وروستي پاچاهان وه چې د صفاریانو په وسیله د ماتي سره مخامخ شول ، له هغه وروسته بیا په 940 میلادي کالو نو کې د

ketabton.com - The Digital Library

مسلمانو پښتنو واکمني په پاشلې توګه د افغانستان په سهیل لویدیځو سیمو کې تاریخي اثارو ثبت کړي ده . له نیکمرغه د محمد هوتک پټه خزانه ؛ د سلیمان ماکو تذکره الا اولیا ؛ د اخوند درویزه تذکره الا ابرار او زیات شمیر نور اثار په پوره تفصیل د بیټ نیکه او د هغه د ورونو په اړه په زړه پوري معلومات لري

د پښتنو په هکله په لومړي ځل یو زر کاله وړاندې د میلاد نه د لرغوني یونان تاریخپوه هېرودوتس وایي چې د پارس ختیځ لور ته د سرتراپي آرکوزیا سیمه ده . ددې سره په ربګویدا هم د پکتاز په نامه د یو ولس یادونه کوي چې د پکت په سیمه کې اوسېږي او دا سیمه د افغانستان ختیځه سیمه یادوي.

ډېری خلک په دې باور دي چې همدا یادې شوې سیمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځایونه او نیکونه دي. په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره یې تړاو لیدل کېږي، باختریان دي او داسې وییل کېږي چې باختریانو منځنۍ ایرانۍ ژبې ته ورته ژبه درلوده.

په تاریخي توګه پښتانه د افغانانو په نامه یاد شوي، او په همدې توګه د پښتون او افغان نومونه دوه هممانیزه نومونه دي او ډېرو نورو پوهانو د قوله د افغان کلمه په تاریخ کې لومړی ځل په حدود العالم کې په ۹۸۲ زېږدیز پېر کې راڅرګنده شوې..

همدا نوم د پښتنو لخوا د خپل لرغوني نیکه د نوم په یادولو کې چې افغانا نومېده کاریدلې ده .

دپښتنو د اصل او نسب په اړه د ډېر پخوا څخه بیلا بیل او ډول ډول نظریات څرګند شوي دي ، دا نظریات او رویات دومره زیات او یو له بل نه جلا او متفاوت دي چې معروف مستشرق او پښتو پیژندونکې (هنري راورټي) وایي :

(دهیڅ قوم د اصل او نسب په اړه د نظریاتو اختلاف دومره نه دي لکه دافغانانو داصل او نسب په باره کې چې دي).

ketabton.com - The Digital Library

خو له دوه سوو کلونوراهیشي د پښتو ژبي دريښي په اړه څه ناڅه پلټني شوي دي په دي لاره کې مستر ډورن ،ډار مستیټر،ګایګر، مورګین ستیرن ، بن ونیسټ ، راورټي او بليو ډيري پلټني کړي دي او پښتو ژبه يي اروپايانو ته ورپيژندلې ده .

1- يوچيني سياح (هيونتسنګ ٦٢٩ م)په غزني ، کابل، باميان، بلخ کې دبودا مرکزونه په ګوته کوي او هم ايران اود غربي شيمو وګړي زردشتيان بولي .

2- لويو او کوچني کوشانيانو بيا يفتليانواو نورو په نوبت سره دلته پاچاهۍ وکړي ،ترڅو ديرش کاله د هجرت وروسته دغې شيمې ته د اسلام پاک دين راغي او تر ديرش کالو جګړو وروسته پښتانه خپله د اسلام ددين علم برداران شول .

4 جوزجاني (حدودالعالم المشرق الي المغرب ٣٧٢هـق -٩٨٢م)کتاب کې پښتانه ياد کړي او دوي يي دښارونو اوسيدونکې بللي دي.

5- علامه حبيبي د (ابن اثير 555 هجری) په حواله ليکي چي: د لرغوني مصر د تجارتي توکو له جملې څخه يو اساسي قلم د هرات منسوجات او اوبدل شوي او توليد شوي ټوکران ول . د نورو تجارتي توکو د يادولو تر څنګ د اسونو هغه تانګونه هم يادوي چي د بلخ په زندان کي د محبوسينو له خوا جوړيدل او بيا به د تجارتي متاع په توګه لويو بازارونو ته وړل کيدل .

6- تر ده وروسته ابو نصرمحمد(دسلطان محمود ددربار ليکوال) وايي چې پښتانه دسبکتګين په لښکرو کې وه که څه هم پښتنو د سلطان محمود غزنوي سره څه جګړې وکړې خو د هندوستان په نيولو کې يي بيا ورسره مرسته وکړه داځکه چې د سلطان محمود مور د زابل ولايت دپښتنوملکانوديوي کورنۍ څخه وه چې داخبري (ابن اثير 630- 555 ق) هم تعيدکړي دي .

7- فردوسي په شاهنامه کې اوغان(پښتانه) په زړه ورتيا ستايي چې په زابل کې ددوي خان کک کوه زاد (غرزی) درستم سره دجګړې انځورونه کوي او وايي:

ketabton.com - The Digital Library

چنین گفت دهـقان دانـش پـژوه — مر این داستان را ز پیشین گروه

که نـزدیک زابـل بســه روزه راه — یکی کوه بود سر کشیده بمــاه

بیک سوی او دشت خـر گاه بـود — دگـر دشت زی هنـدوان راه بود

نشسته درآن دشت بسیار کـوچ — زافغان و لاچیـن و کـرد و بـلوچ

یکی قلعـه بالای آن کـوه بــود — که آن حصن از مردم انبـوه بود

بـدژ دریکی بد کنش جای داشت — که در رزم با اژدهـا پـا داشت

نژادش زافغان، سپاهــش هزار — همه ناوک انـداز و ژوبین گذار

به بالا بلـند و بـه پیکر ستــبر — بحمله چو شیر و به پیکار ببر

ورا نـام بـودی کــــک کُهزاد — به گیـتی بسی رزم بودش بیاد

درین گفت و گـو بود با کوهـــزاد — که آمد خروشی که ای بد نژاد!

چه دردژ گزیـدی بدینســـان درنگ — که آمد همه نام اوغـان به ننگ

بدیدند کـک را چنان بسته دست — گروهی ز افغانیـان کـرده بست

او په یوه افسانه کښې ځو بیتونه تر اوسه د خلکو په خولو کې پاتې دي کله چې د محمود غزنوي لښکر د سومنات د په لاس راوړلو په معرکه کې د فشار او کړاؤ سره مخامخ شو او محمود یوازې توب حس کړ په دې وخت کې یوه پښتون داسې وویل.

ترکو نامردو دتښي ودانګل له نام و ننګه — یو زه پښتون وم چې ولاړ وم د سلطان تر څنګه

توره په لاس په سره اور د عرفات وختم — له بت شکن سره په دژ د سومنات وختم

او تر دې راوروسته د پښتو ژبې کتبی لاس ته راغلي آثار او بیا د روښانیانو په اثارو او دخوشحال خان په اشعارو کې په کراتو مراتو د پښتون او افغان نوم راغلی دی .

لنډه داچې اوس په نړۍ کې د اتیا ملیونو شاوخوا کې پښتانه ژوندکوي چې دقفقاز دغرو په لمنو کې،آسټرلیا دشمالي ایرلنډ په ډبلین کې ،د امریکې په تیرافرماکې، دآسترلیا په هیواد کې، په اوسني افغانستان ،پاکستان او د اسلام دفتوحاتو په سلسله کې په هندوستان کې او داوسنیو دیرش څلویښتو کالو مهاجرتونو په سلسله کې په ټوله نړۍ کې میشته شوي دي ،چې په افغانستان او هندوستان کې یې ستري واکمنۍ او امپراطورۍ جوړې کړي دي . دا چې پښتانه څوک دي راځئ پخوانۍ او اوسنۍ نظریې وپوښتو اوو ګورو .

ketabton.com - The Digital Library

A- ***پخوانۍ نظريې:***

چا پښتانه د خپلو عنعنو په روايت بني اسرايل او چا په مغلو ور ګډ کړي ، چا دارمنيانو، تاتارانو ، هپتاليانو او ساکانو په کتار کې درولي او په عين وخت کې له راجپوتانو ،برهمنيانو ،جټانو ،يونانيانو ، ترکانو ، عربانو او نوروسره ګډ کړي دي .

د پښتنو په هکله په لومړي ځل يو زر کاله وړاندې د ميلاد نه د لرغوني يونان تاريخپوه هېرودوتس وايي چې د پارس ختيځ لور ته د سرتراپي آرکوزيا سيمه ده او د دې ځاى خلک پکتيانز دي، ددې سره په ريګويدا کې هم د پکتاز په نامه د يو ولس يادونه کوي چې د پکت په سيمه کې اوسېږي او دا سيمه د افغانستان ختيځه سيمه يادوي. ډېرى خلک په دې باور دي چې همدا يادې شوې سيمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځايونه او نيکونه دي .په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره يې تړاو ليدل کېږي، باختريان دي او داسې ويېل کېږي چې باختريانو منځنۍ ايرانۍ ژبې ته ورته ژبه درلوده.

خو د پښتنو د اصل او نسب په اړه تر ټولو عام او زوړ روايت هغه دي چې وايي پښتانه بني اسرايل دي .

دا خبره تر ټولو پخوا د((ابوالفضل ۱۵۹۷)) کړې ده ۰

دى وايي ((پښتانه په دي ګروهه دي چې (افغان) نومي دري زامن درلودل چې هغوي سړبن ، غرغښت ، او بټن نوميدل او د وي بيا ستري کورنۍ جوړي کړي چې سلسله يې همدغو دروتنوته رسيږي .

آخوند درويزه هم وايي :افغانان دمهتر يعقوب اولاده ده خو ځرنګه چې افغانان د سليمان په غره کې اوسيدل نو په عربو کې سليماني بلل کېږي ۰

ketabton.com - The Digital Library

نعمت الله هروي نورزي [۱۶۱۳] په مخزن افغاني کې په تفصیل سره دپښتنو داسرايلي والي داستان راوړي او هغه داشي چې :

داچې ځنګه قيس عبراني پيغمبر (ص) ته وروستل شو او رسول الله قيس ته د عبدالرشيد نوم ورکړ، دده د مړاني په اساس يي بتان ((پټان)) [دبيړي د تکې لرګی]وباله ، دنوموړي دري زامن پاته شول چې سړبن ، بيټنی او غرغښت وه .چې د ټولو پښتني قومونو سلسله او نصب دغو درو ورونو ته رشيږي .

تر نعمت الله هروي ورسته نورو مؤرخينو لکه افضل خان خټک ، حافظ رحمت خان ، زردار خان ، او حتي قاضي عطاوالله خان پښتانه بني اسرايل بللي دي .

اوددغو رواياتو له مخي بيا نورو ډېرو افغاني اوغيرافغاني مستشرقينو دپښتنو اوپښتو داصل اوريښې مسئلې ته پام واوښت . ځينوته دپښتنودبني اسراييليت نظرسم ښکاره سو اوځينوته بيا داتيوري يوه غيرمستنده اوبې بنياده نظريه وايسېدله او پښتانه يې اريايان وبلل .

سرويليام جونز ،الکساندر برنس، ويليام موركرافټ ، چارلس مېسن ، جورج هنري روز ، والټر بيليو، اوهنري جورج راورټي دپښتنودبني اسراييليت دتيورۍ پلويان اوپه مقابل کي بيا منسټوارټ الفنسټن ، جان مالکم ،برنارډ ډورن او ډارمستتر دپښتنو داريايت ملاتړي شول

خوځينو نورو بيا پښتانه برهمنيان ، راجپوتيان ،جټان ،يونانيان، هفتاليان ، ساکان ، مغلان ، ترکان ،ارمنيان ، عربان څه اوڅه ګڼلي دي .

ketabton.com - The Digital Library

B– وروستنی نظریې :

هسې خو انسانان ټول د یو آدم اولاد ګڼل کیږي او په حقوقي ډول دوی ټول یو برابر دي – ولې د جوړښت ، یعني د ونې ، رنګ او جولې په لحاظ یو انسان د بل انسان یا دانسانانو یوه ټولنه د بلې ټولنې سره یو څه توپیر او بیلتون لري ؟ یو ډول صفات لکه ونه او رنګ لرونکې ټولنه په عمومي ډول یو نسل بلل کیږي .

دانساني تاریخ پوهانو او عالمانو ددې په بشپړه ډول بیلتون او درجه بندي کړې ده – په نړۍ کې سپین پوستي ، تور پوستي ، زیړ پوستي او دغه ډول نور ډیر نسلونه وجود لري . د پښتنو شمیر په سپین پوسته نسلونو کې راځي ، بشري عالمانو سپین پوستي په آریایي او سامي دوه نسلي څانګو کې ویشلي دي .

پښتانه د افغانستان د نوي تاریخ مرکزی برخه ده چې ددې هېواد په جوړولو کې یې اړین رول لوبولی دی

پښتانه په پښتو ژبه خبرې کوي، پښتو ژبه د هندواروپایي ژبو د کورنۍ څخه یوه ژبه ده او په هندواروپایي کورنۍ کې د هندوایراني ژبو د ډلې څخه شمېرل کېږي

پوهانو او د نظر خاوندانو د نړۍ وګړي په درې عمده او لویو نژادونو ویشلي دي

الف –آریایي یاقفقازي نژاد .

ب – مغولي نژاد.

ج –سامي نژاد ٠

آریایان ترخپریدلوډیر دمخه په یوه ځاي کې اوسیدل چې دو ي آریانا ویجو [دآریانامځکه] یا د اصیلانو او پاکانو هیواد باله .

وایي چې ددوي دهیواد هوا خورا ښه وه مځکې یې اباتي وي چې دا آریانا ویجه دعلماوو دنظر په اختلاف سره دتورسمندرګي غاړي وي او ځیني یې لا د جیهون سیند سرچېنې بولي.

ketabton.com - The Digital Library

داوستا څخه په نقل قول دغه مځکه یو په یوه سره یا په بل نظر د ورشوګانودلغړیدو او دتاتاري قبایلو دحملو په وجه دقفقازاو بیا زاړه بلخ ته رامهاجر شول چې 5000 ق م یي تخمین دي ،دوي زموږ د هیواد شمالي خوا راغلل تر آمو راواوښتل او په باختر کې یي یوښکلی مدنیت جوړکې چې دلته نو ددغو آریایانو لیږد په درې [باختري ،ایراني اوهندي] برخو ویشلای شو .

اریایی پخووانی مرکزونه

۱ – *مرکزي [باختري] اریایان* :

دلرغونپوهانو په عقیده، لومړني اریایان داریاناویجو(ه) یعني دامو د سیند په غاړو میشت وو چه د دوي د تمدن لومړنی ځاي دې د اباسین تر څنډو پوري خپاره شول. کله چه ددوي شمیر زیاتیده دغذا او د ژوند د نورو وسایلو د پیداکولو په هیله نورو سیمو لکه فارس، هند او نورو اروپایي هیوادونو ته خپاره شول.

د اریایانو د ژبو تاریخ ۲۵۰۰ ق م څخه بیا تر ۳۰۰۰ ق م پوري رسیږي. ویدا د اریایانو لمړنې دیني کتاب دي چه په اریایي ژبه لیکل شویدي. په ۱۴۰۰ ق م اریایي ژبي پخپلو کي سره وویشل شوي، کوم اریایان چې پارس یا د اوسني ایران خواته کډوال شول د هغوي ژبه فرس یا اوسنې پاړسی شوه، او هغه اریایان چې په بخدي یا بخد کي پاتي شول یا اوسیدل دهغوي ژبه پښتو شوه

هیري دوت په ۵۲۰ق م کي هم د پکهت او پاکتویس د کتابونو نومونه پخپل تاریخ کي یاد کړي دي. نو په ترتیب ویلاي شو او دا نتیجه ګیري کولاي شو چه پښتانه لومړني اریایان دي چه په بخد یا بخدي کي اوسیدل .

دوي د هندوکش د دواړو خواونه داستوګنې ورسته زموږ د هیواد په دښتو اوغرونو کې سره خپاره شول چې ددوی هیواد دآمو نه نیولي بیا ترااباسین اوخراسان پوري

ketabton.com - The Digital Library

او مهمي برخي يې بلخ ، تخارستان ، هرات ، اراکوزيا ، کابل ، ګندهارا، سيستان ،خراسان چې د عرب تر سمندرګي پورې غځېدلې وې.

۲- لويديز آريايان :

دا ډله آريايان له بلخه جنوب لوديز خوا ته د هريوا (هرات) پر خواله خراسانه تير او دپارس خواوې يې ونيولې او اوسنی ايران يې جوړ کړ چې دا مهاجرت د ۱۴۰۰ق م نه پيل او تر ۸۰۰ق م يې دوام درلود چې لومړنی دولت يې ((ماد يا ميدي ۷ق م)) په نامه وو.

ددوي پيغمبر زردشت دپوروشاسپه زوی ؤ، دده کتاب[اوستا] نوميده او د(مقدوني سکندر۳۲۷ق م مړينه) لخوا دده دکتاب چې د ۱۲۰۰غوايانوپر پوستکو ليکل شوي ؤ ډيره برخه وسوځول شول او هغه دريمه پاته برخه (۸۳۰۰۰کلمات) يي [ګاتها] نوميږي (ارباب الانواع يي اصلي موضوع ده چې ورسته يي په پرښتو بدله کړله) پاته ده .

ددي کتاب ژبه اوستايي او لور يې زړه پاړسي او دداريوش ډبر ليکونه دي چې دزړي پاړسي لور بيا پهلوي نوميده .

۳- دريمه ډله يادختيځ آريايان :

چې دباختر او هندوکش له شاوخوا څخه دکابل ،خيبر او او نورو لارو په [سپتا سندو]((داوودريابونو مځکه)) يا[بهاراته ورشه ،بهاراته ورته]اوسني هندکې سره خپاره شول ، دوي تر اباسين تير او دا باسين او ګنګا په منځ کې يي يو ځلاند مدنيت جوړ کړ او دهند په ځګلونو او بڼو کې ودان شول دا ليږديدنه د ۱۴ق م نه پيل شوه ددوي ژبه سنسګرټ شوه چې دويدا کتاب هم په همدي ژبه دی .

ketabton.com - The Digital Library

په دې کې شک نشته چې بخدي آريايان ۱۴۰۰ ق م مانا هغه وخت چې دهندي آريايانو ديني کتاب ويدا ليکل کېده د پکهت په نامه مشهور وه او پخپله په ريګودا کې هم ددوي نوم ذکردي او دغه ملت په خپل عضمت موجود ؤ .

دا چې آريايانو په (بالهيکا بخدي ، بلخ) کې ښکلي مدنيت درلودلی او خپل هيوادېې [اريانا ورشه] ((داصيلانو اوښاغلو هيواد)) باله چې ددي لوي مدنيت مرکزبه د روڼ، روښانه ،ښکلي په صفاتوستايل کېده لکه بلخ بامي چې دا نوم د ((منوسمهيتا)) په کتاب [۲فصله او ۲۲شعره] دی راغلی چې مانويا منو دارياپانو پلار ګڼل شوی او اريايان منوزي هم بولي او د[منوليار]په نامه قوانين هم لري .

له دغو تاريخي ملاحظاتو څخه مور. دي نتيجي ته رسيږو چې پښتانه آريايان لومړي په بخدي کې اوسيدل له هغه لومړني ټاټوبي څخه دوي دهغه ځاي په نامه [پخت، پکهت]د خپلي زړې ژبي سره د ۱۴۰۰تر ۱۰۰۰ ق م پوري داباسين غاړو او دهيواد شرقي غروته ولاړل اوپه همدغه نامه او ژبه مشهور دي .
هيرودوتس(دتاريخ پلار425) پر دي ټينګار کړي دي چې دداريوش دلښکرو څخه دهغه څلويښتمه فرقه پښتانه وه نومونړي پښتانه په زړه ورتيا ستايلي دي او دوي يي ددري صفاتو خوندان بللي دي :

۱: پښتانه عموماً پوستينچې اغوندي .
۲: دا خلګ ږيري په نګريزو رنګوي .
۳: دوي په غشو ويشتلو کې سخت مهارت لري، ماته او شکست ددوي په آئين کې نشته .

ketabton.com - The Digital Library

په هر صورت پښتانه د تاریخ په اوږدو کې په زړه ورتیا ، پاکۍ ، صداقت، میلمه پالنې ،ننګه ویشتلو ، خپلواکۍ غوښتلي ، پر خبره ولاړ ، دښو او ټینګو قوانینو درلودونکو ، په صفاتو ستایل شوي دي .

. بلاخره غربي مؤلف برنارډ ډورن د پښتنو په اړه دلومړي ځل لپاره پراخ ،دقیقه او اصولي څیړنه وکړه ،نوموړي په منطقي دلایلو دا ثابته کړه چې پښتانه نه یهود ، نه بني اسرایل ،نه ارمنیان او نه ګرجیان دی ۰

پښتانه د هندواروپائي ولسونو دستري کورنۍ غړي بولي خو په عین وخت کې پښتانه ځان یو لرغونی اولس ګڼي .نوموړی وایي چې افغانان د هغې ستري کورنۍ غړي دي چې جرمنیان ،هندیان سلوانیان او یونانیان ورپوري اړوند دي .

ketabton.com - The Digital Library

په آریایي ژبو کې د پښتو ژبې موقیعت

اریک ژبه، چې کله کله د آري او آریایي په نوم هم یادېږي، د اندو اروپایي ژبو د کورنۍ مهمه ختیځه څانګه ده. د هغه قومونو په خلکو کې رواج وه، چې د ډېر پخوا د ق م درېیمې زریزې ترمنځ هغه مهال، چې د دوی قبیلې یو له بله سره نه وې جلا شوې، د مرکزي اسیا په دښتو کې سره خپاره شوي وو. دې قبایلو کوچیانی ژوند درلوده او په کېږدیو کې اوسېدل، خو دوی د واحد حکومت درلودونکي وو، هم یې د قبایلو مشر او هم یې مذهبي پېشوا درلوده. دې اقوامو د یوې ژبې دوه لهجې درلودې، د لهجو اختلاف، د مهاجرت او لېږد وروسته زیات شو، خو بېلتون او جلاوالی پکې رانغی.

دواړو یوځای مېشت قومونو، چې خپلو ځانونو ته یې آري یا آریایي او خپلې ژبې ته یې آریک یا آري ویله، داسې ښکاري چې د ق م د درېمې زریزې په نیمایي کې د همژبۍ او آریایي اتحاد سره سره دغه دواړه لهجې، چې وروسته یې په اندو آریایي او اریاني تحول وکړ، په هماغه اریایي مېشته سیمه کې غوړېدلي دي.

د اریایانو د لېږد او مهاجرت وروسته د اندو اریایي ویونکي د)ویدا)قبیله وه، چې په پای کې د هند د قارې په شمال کې مېشت شوه او اریایي څانګه لومړی د آرال بحیرې جنوب ته او له هغه ځایه د سر دریا او امو سیند سیمو ته راغله .ښایي د آمو دواړو خواوو ته به یې هم هجرت کړی وي او هلته به اوسېدلي وي. په دغه سیمه یې آریاناویجه Airyana Vaejah نوم کېښود، چې د اریایانو د ټاټوبي او استوګنځي مانا یې درلوده. بیا یې جنوب لور ته مخه کړه او باختر ته له تېرېدو وروسته په ټول نني افغانستان او د هغې د باندې خپاره شول.

اریاني څانګې د منځنۍ اسیا ځایي اوسېدونکي کرار کرار په خپل ځان کې راجذب او خپله ټولنه یې لا ګڼه کړې وه.

ketabton.com - The Digital Library

هغه سیمه، چې دوی پکې خپاره شوي وو، د منځنۍ اسیا لویدیځې برخې او ننني افغانستان و، چې د اریایانو د هېواد Aryanam dahyu او آریایي ټاټوبي په نوم یې ونوموله.

د اریک د ژبې هېڅ لیکلی سند په لاس کې نه شته، د هغې د پېژندلو لپاره د اسمي او فعلي ریښې او مهمو کلماتو د بیارغونې Reconstruction پرته بله لار نه شته، چې د ژبپوهنې، مانا پوهنې او غږ پوهنې د قواعدو له مخې لرغونې ژبې له هغې ځخه راوتلي او لیکل شوي دي او لږ تر لږه یوه نښه یې راپاتې ده. د ژبپوهانو د څېړنو له مخې د اندو اروپایي(Indo_European) غړونه په اریک ژبه کې د آندو آریایي، آریاني او نورستاني ژبو د غړو پر بنسټ په لاندې توګه تثبیت کېدای شي:

د آریایانو او د هندو آریایانو له جلا والي ځخه څو پېړۍ وروسته دوی له ځانه مهم اسناد لکه ګاتا (Gata)او ریګویدا (Regveda)یادګار پرېښې دي، چې د آریک د ژبې له اصلي هستې ځخه یې تکامل او تحول کړی دی: داروپا او آسیا اکثر ژبې ذاتي خپلوي او اړیکې لري چې ددغو خپلویو او اړیکو شواهد دژبو په ټولو اړخونو کې لیدل کېداي شي چې تر ټولو ځرګند یې دویونو [کلمو] ترمنځ ورته والی دي په تیره بیا په هغه کلمو کې لکه لومړني عداد [۴،۳،۲،۱،ترلسو] ، کورنیو اړیکو [مور ،پلار ، خور ، ورور...] ، په کور ني حیواناتو کې [آس ،غوا، پسه...] او ځیني نورو عمومي شیانو کې لیدل کېږي .

بل ورته والي ددغوژبوپه ګرامر کې معلومیږي او داړوندو ژبو اړیکې ښه ځرګندوي ،دساري په توګه په فونولوژیکې سیسټم کې دکلیمې دسر [دال d]کې د لاتیني ، یوناني ، سلاوي ،او سانسګرټ ژبو په هم مانا کلمو کې ګورو.

ketabton.com - The Digital Library

مانا	سانسکرټ	سلاوي	یوناني	لاتیني
دوه	dv*a*	duv*a*	duo	duo
لس	d*asa*	deseti	deke	decem

یوه نیمه پیړۍ دمخه دغه ډول شواهد دژبپوهانو لاس ته ورغلل او دهغو په رڼاکې یې دنړۍ دژبو یوه لویه کورنۍ کشف کړه او دلومړ ی ځل لپاره په 1783میلادي کال کې سرویلم جونز د لاتیني یوناني او سانسکرټ ګډه منشه اعلان کړه چې نن د [هندو ارپایي ژبوکورنۍ بلل کیږي ، دغه کورنۍ لس مهمې څانګې لري چې دهغو[هندو ارپایي]څخه یوه ډیره مشهوره ژبه یې زموږ ژبه پښتو ده.

دادي ددغې څانګي نور غړي د پښتوسره یو ځاي درپيژنو، په دې څانګه کې هغه یو شمیریو له بل سره خپلوانې اوخپلواکې ژبې شاملې دي چې دبنګال څخه بیا ترفارس خلیجه او دهند سمندرڅخه بیا تر منځني اشیا تر پلنو دښتو پوري ویل کیږي.

هندو اروپایي ژبې پر دوو ډلو ویشل کیږي.

1= هندي ژبې.

2=آریاني ژبې.

ketabton.com - The Digital Library

آریایی ختیزی ژبې

1 – هندی ډله (آریایی ژبې)

الف – پخوانۍ دوره:

ددي ډلي په لرغوني دوره کې یوه ډیره مشهوره ، پراخه او مهمه ژبه دسانسکرټ په نامه یادیده چې ډیر لرغوني مذهبي متون دي او د (م ز) تر لسمي پیړۍ دمخه ویل شوي دي ځني نور کتابونه لکه (مهابهارت) او (رامایین) ورسته لیکل شوي دي چې د کلاسیک سانسکرټ په نامه یادیږي .
او ویدی سانیګرټ هم کله چې د اټک سیند د غاړي اوسیدونکې او ستر عالم (پاڼیني) م ز څلورمه پیړۍ کې دسانسکرټ ګرامر ولیکه تر هغه ورسته سر بیره پر مذهب پر نورو خواوو کې هم کتابونه ولیکل شول

ب – منځنۍ دوره :

دخلکو تلفظ ورو ورو له کلاسیک سانسگرت څخه تغیر وموند حتي په دریمه م ز پیړۍ کې د آشوکا په ډبر لیکنو کې چې په هند او هم افغانستان کې پیدا شوي دي دبیلوبیلو ګړدودنو پرمختګ څرګند ونه کوي چې بیا دغو لهجو کرار کرار د ځانګړو ژبو بڼه غوره کړه چې د(پراګریټونو) په نامه بلل شوي دي .
پراګریټونه او پالي ژبه د هندي ژبو منځنۍ دوره جوړوي ،پالي ژبه دم ز لومړي پیړي دمخه په سریلانکا کې د بودائي دین د متنونو ژبه وه .

ج –اوسنۍ دوره :

په اوسنۍ دوره کې تقریبا ۞ سل لوي او وړي ژبي شته چې د فونولوژیکې او مورفولوژیکې مشخصاتو له مخي داسي ډلبندي شوي دي :

ketabton.com - The Digital Library

1= شمال لویدیزه ډلګۍ:

ددغې ډلګۍ چې ډیرې لرغوني نښې یې ساتلي دي (دسانسکرټ څخه دمخه دآریایي څخه جلاشوي دي).

اکثره یې د هند د نیمې وچې د باندي ویل کېږي او په څو برخو ویشل کېږي .

A - دنورستان دژبو څانګه لکه : ویکني او کېټي ۰۰۰

B - دنورستان دشاوخواژبو څانګي لکه : پشه یي ، تیراهي، داملي ، کلشه یي،ګوارپتي ، کهوړو(چترایي)

C - په داردي ګروپ کې کشمیري ، کوهستاني ، څګاني (دجتانو ژبه چې په انګلسي یي جشپي بولي او په روسي او آلماني کې یې څګان او شکان لیکې)۰۰۰

2= لودیزه ډلګۍ:

ددي ډلګلي یومهم غړي (لهندا) دی ،د لهندا یوه مشهوره لهجه د هندکو له پښتو سره ګاونډۍ ده او په افغانستان کې هم ویل کېږي ددي ډلګي نور غړي لکه: سندهي ، ملتاني ، ګجراتي ، راجستاني او مرهټي دي۰

3- مرکزي ډلګۍ

پنجابي، پهاړي ،لویدیزه هندي، ختیځه هندي ،اواوردو ددي ډلګي غړي دي .

4- ختیځه ډلګۍ :

په دي ډلګۍ کې بنګالي،اسامي، بیهاري ،اوړیااوسینګالي،سینهایي (دسیلون ژبه)

ketabton.com - The Digital Library

[[دژبو دکورنیو اوڅانگو نومونه زیاتره دجغرافیایي سیمې له مخي ایښودل کیږي .]]

دهندي ډلې دخط ډولونه:

هندي ژبي په دوه ډوله خط لیکل شوي دي .

I –(برهمني لیک)– چې له کیڼې نه ښي ته لیکل کیږي او د هند په هره سیمه کې جلاجلا طرز لري . دیواناگري یومشهور مروج لیک دي چې اوسنی هندي ژبه پري لیکل شوي ده

II –(خروشتي)–داهندوستان په شمال او اوفغانستان کې استعمالیده ،اساس یي له آرامي لیک څخه دي او له ښي نه کیڼ ته لیکل کیږي او د برهمني تاثیر پکې څرگنددي او اوس نه استعمالیږي خو په لرغونو آثارو کې موجود دي .

ketabton.com - The Digital Library

2–آریانی ډله (آریایی ژبې)

الف :لرغونې دوره

ددغي ډلي لرغوني دوره کې دوي مشهوري ژبي پيژنواوستا او زړه پارسي ۰
اوستا = دزردشتي دين دمذهبي متونو ژبه ده چې ډير پخواني دي خو هغه وخت ليکل شوي دي چې دسامانيانوپه زمانه کې دردشتي دين رسمي او دولتي حيثيت پيداکړ. ددغومتونو دوي برخي له منځه تللي يوازي يوه دريمه برخه يي لاس ته راغلي،د اوستاډيره زړه برخه [ګاتها]ده .
زړه پاړسي دهغوليکنو ژبه ده چې د هخامنشي پاچاهانو په تيره بياددارپوش يادابنتونه دي او په ميخي خط ليکل شوي دي.

ب : منځنۍ دوره

د آرياي ژبو منځنۍ دوره له لومړۍ ميلادي پيړيۍ څخه پيليږي .
ددغي دورې ژبي په دووډلګيو ويشل کيږي : [لويديځه ډلګي او ختيزه ډلګي]

28– لويديځې ډلګي :

A– **پهلوي** : د ساساني امپراتورۍ (۶۵۲–۲۲۶ م) رسمي او ديني ژبه وه چې يو شمير ديني او غير ديني متنونه يي په لاس راغلي دي .
B-**منځنۍ پاړسي** : داژبه له زړې پاړسي څخه راوتلي ده په ساساني دوره کې ځيني ډبرليکونه او هم د زردشتي دين ځيني متنونه په دي ژبه ليکل شوي او پيداشوي دي .

ketabton.com - The Digital Library

29 – ختیځه ډلګۍ

A – **سغدي :** لرغوني سغد د سمر قند او بخارا ژبه وه او یولږ متنونه یي چې له څلور نه تر اتمي میلادي پیړي پوري لیکل شوي لاس ته راغلي دي .

B – ختني (ساکې): دا دهغو منتونو ژبه ده چې له اتمي نه بیا تر لسمي میلادي پیړي پوري لیکل شوي دي او د چېن په ختن کې پیراشوي دي دامتنونه په براهمني لیک کښل شوي دي ، پر ژبه باندي یي د پراګریتونو تاءثیر څرګند برېښي .

C – باختري : دا دهغولیکنو ژبه ده چې د بغلان د ولایت په سره کوتل د کنشکا په معبد کې پیدا شوي دي،ددغه خط یو لوي ډبر لیک په یوناني رسم الخط دي اودکابل په موزیم کې ساتل شوي و ،ډبر لیک ژبي له لوستلونه ورسته پوهانو باختري ژبه بللي ده چې دیوي ختیځي آریاني ژبي ځانګیړ ني پکې څرګندي دي او پښتو ته ډیره نژدي ده.

D – خوارزمي : ددي ژبي نو م په تاریخ کې راغلي دي خو له متنونو څخه یي یوازي یو څو جملي او کلیمي په عربي لیکدود او اسلامي فقي په کتابو نو کې پیداشوي دي او دا ژبه سغدي ته ډیره نژدي ده.

ج :اوسنۍ دوره

29 – جنوب لودیځه ډلګۍ :

ددغي ډلګي تر ټولو لویه اومهمه ژبه پاړسي ده چې دري لوي لهجي لري لکه :
دري (افغانستان) ، فارسي (ایران) ،تاجکې (تاجکستان) اویوه لهجه بله ده چې په آزربایجان کې ویل کیږي په نامه د (تاتي) .

29 –شمال لویدیځه ډلګۍ :

ketabton.com - The Digital Library

A – ***بلوڅي*** : داژبه که څه هم په هغوشيموکې ويل کېږي چې د لرغوني اريانا جنوبي شيمه بلل کېږي خود ژبنيو مشخصاتو لمخي په شمال لويديځي ډلګي کې ګڼل کېږي ، تاريخي شواهد هم دا څرګندوي چې بلوڅان د خپل اصلي ټاټوبي شمال لويديځ څخه خپل اوسني ټاټوبي جنوب لويديځ ته کوچېدلي دي .
B–کردي : ددي ژبي ويونکې د ترکېې ، عراق ، ايران او سوريې ،په ځيرمه سرحدي شيموکې ميشته دي .
ددغي ډلګي نوري ژبي لکه سمنايي،سوندي، خوري، زازا او ګوراني دي.

30 – شمال ختيځه ډلګۍ :

A– **پښتو :** ددې ډلګي تر ټولو لويه او مهمه ژبه پښتو ده .
B– **پاميري:** د آرياني ژبو دشمال ختيځي ډلګۍ بله څانګه د پاميري ژبو په نامه ياديږي چې دا هغه يوشمير وړې ژبي دي چې د بدخشان په دروکې پولي په دواړو خواووکې ويل کېږي لکه: شغني ، اشکاشمي ، واخي، يزغلامي او منجي ***، اسي يا اويستي.***

30 – جنوب ختيځه ډلګۍ :

(جنوب خترزه ډلګۍ : دوي مهمي ژبي لري) :
A- ***اورمړي*** : دوزيرستان په کاني ګروم او د لوګر په ځينو کلوکې ويل کېږي
B- ***پراچې*** : دکاپيساولايت د پچغان او عچلان په درو او دپروان په شتل کې ويل کېږي

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English